

Akademik Arif Paşayev və ya fizikanın metafizikası

Elmi araşdırma

Akademik Arif Paşayevin həyatının, tərcümeyi-halının ən mühüm göstəricisi, heç şübhəsiz, "ən böyük əsərim ailəmdir" deyən yazıçı-mütəfəkkir Mir Cəlalin ailəsində dünyaya gəlib boya-başa çatmasıdır.

Ailənin taleyi Mir Cəlalin təsəvvüründə həmişə bir xalqın taleyi qədər önəmli, əhəmiyyətli olmuşdur. Və təsadüfi deyil ki, görkəmli tənqidçi-ədəbiyyatşünas Cəfər Xəndan vaxtilə yazmışdı:

"Mir Cəlal ən böyük siyasi-ictimai hadisələri ailə-məişət məsələlərində və ən kiçik ailə-məişət məsələlərini də böyük ictimai-siyasi hadisələrlə bağlamağı bacaran bir yazıçıdır".

Yəqin ki, Azərbaycan ədəbiyyatında ailə mənzərələrini bu qədər genişliyi, təfərrüatı və təfsilatı ilə təsvir edən söz ustası olmamışdır... O, ailənin, ilk növbədə, qarşılıqlı sevgi, etibar əsasında qurulmasını təbliğ edir. Zahirən belə görünə bilər ki, bu cür təbliğata xüsusi bir ehtiyac yoxdur, lakin istər 20-ci, 30-cu illərin, istərsə də sonrakı dövrlərin ailə-məişət münasibətləri tarixi göstərir ki, heç də belə deyil. Hər dövrün özündə milli ailə ukladına qarşı cari ideoloji-mənəvi müdaxilələrin dağıdıcı təsirləri Mir Cəlali daim düşündürmüşdür. Məsələn, "Təzə toyun nəzakət qaydaları" hekayəsində zahiri yenilik (və nəzakət) arxasındakı bayağı təmtəraq, mal-dövlət hərisliyi, mənəvi puçluq kəskin tənqid olunursa, "Açıq kitab"da Sadıq kişi ilə Səttarzadənin təmsalında heç bir ayrı məqsəd güdülmədən qarşılıqlı sevgi, hörmət üzərində qurulan ailənin valideynlər (cəmiyyət!) tərəfindən necə himayə edildiyi göstərilir. Evlənənlərə "ilahi eşq tərənnümçüsü" Füzulinin kitabının hədiyyə verilməsi də müəllifin məramının ifadəsidir.

Mir Cəlalin ailə ideallarının və ya fəlsəfəsinin mahiyyətini daha dərinləndirən anlamaq üçün "Yaşlılarım" romanı xeyli material verir. Müharibəyə yollanan nişanlısı Nərimana vəfasızlıq (əslində, xəyanət) edərək başqasına ərə gedən Kiçikxanımın istəyi baş tutmur, "ər"ini tezliklə cəbhəyə aparırlar. Kiçikxanım əlacsız qalır rayona bağça müəlliməsi işləməyə gedir. Və müharibədən qayıdan Nərimanla burada bir daha rastlaşırlar. Yazıçı keçici hisslərin, duyğuların fəvqünə qalxaraq onların taleyini daha mükəmməl (və müdrik) mühakimələrlə həll edir ki, burada qazanılmış həyat təcrübəsinin rolu, əlbəttə, aparıcıdır:

"O gördü ki, Kiçikxanım indi xəyaldan, geyim və işrət meyllərindən uzaq olan, azad zəhmətin gözəlliyi və poeziyasını duymaq yoluna düşmüş, keçmişindən xəcalət çəkən bir qızıdır. Buna görə də Nəriman ona xor baxmağı mədəniyyətsizlik sayırdı".

Ədəbiyyatşünas Yaqub İsmayılov haqlıdır ki, "romanda Nəriman - Kiçikxanım xətti, Kiçikxanımın aqibəti müəllifi ciddi məşğul etmişdir. Ədib bu məsələni birtərəfli, ancaq intim - fərdi hiss, əlaqə və münasibətlər dairəsində almamış, daha çox ictimai-siyasi mətləblər, ümumi həyati məqsədlərlə sıx bağlamış, bədii-tərbiyəvi planda canlandırmışdır... Mir Cəlal mahir bir psixoloq kimi qəlbə

nüfuz etmiş, insan ürəyinin dərinliklərində gizlənən müxtəlif hissləri həssaslıqla aşkara çıxarmışdır".

Roman yazığının Nərimanla Kiçikxanımın yenidən (və bu dəfə həmişəlik!) qovuşacaqlarına çox böyük ümid ilə bitir. Və belə bir ümidçün, əlbəttə, kifayət qədər əsas vardır.

Mir Cəlalin ailə ideallarında ikinci mühüm şərt və ya prinsip qarşılıqlı anlaşma, səmimiyyət, sözün geniş mənasında ünsiyyət və ailə həyatının xoş günlərindən zövq almaqla yanaşı, ağır günlərinə dözməyi də bacarmaqdır... "Kəmtərovlar ailəsi" hekayəsində qeyri-adi bir "işgüzar" ailədən söhbət gedir. Daha çox pul qazanmaq üçün işləməklə "yarış"a girən ər və arvad bir-birinin üzünü görə bilmirlər. Və qazandıqlarını da "bir Sarıköynək qadın" aparır... Tənqidçi Əhəd Hüseynov yazır:

"Mir Cəlalin qənaətinə görə ailənin maddi şəraitini yaxşılaşdırmaq istəyən insanın arzularında irad tutula biləcək pis bir cəhət yoxdur. Hər kəs öz ailəsində mümkün qədər buna nail olmalıdır. Lakin bu şərtlə ki, belə arzu insan həyatının yeganə məqsədinə çevrilməsin, xoşbəxtlik anlayışı ancaq öz ailəsinin şəraitini yaxşılaşdırmaqla məhdudlaşdırılmasın, insan öz ictimai borcunu unutmasın".

Sovet ideologiyasının qeyri-adi ictimai münasibətlər (və tiplər!) yetirdiyi illərdə yazıçı ailə münasibətlərindəki ənənəvi dəyərlərin müdafiəsinə qalxmışdır ki, bunun maraqlı faktlarından biri "İclas qurusu" hekayəsidir. Hekayənin qəhrəmanı həyatın mənasını, mahiyyətini iclasda görür. Və mövcud inzibati idarə sisteminin yetişdirdiyi bu bədbəxt adamın müdaxilə edə bilmədiyi bircə məkan varsa, o da Ailədir. O Ailə ki, hələ də öz etnoqrafik inersiyası ilə yaşamaqda davam edərək iclas qurusunun şəxsində bütün təkidlərinə, hətta təcavüzkarlığına rəğmən, mövcud inzibati idarə sistemində güclü müqavimət göstərir.

Və yazıçı inanır ki, Ailə mənəvi-əxlaqi zənginliyin, ümumən insanı insan edən dəyərlərin alınmaz qalası, ən möhkəm təbii istehkamıdır. O münasibətlər ki, cəmiyyət həyatının digər sferalarında nə qədər yayılırsa yayılsın, ailə-məişətə daxil olmadan, mənəvi-əxlaqi normaya çevrilə bilməz.

Mir Cəlalin tələbəsi Nəriman Həsənzadənin Ustadın 110 illiyi ərəfəsində qələmə aldığı "Xəlvətdə yanan şam" dramatik poemasında beş əsas qəhrəman - personaj var: Mir Cəlal, Püstə xanım, Mikayıl Müşfiq, Arif Paşayev (gənc alim) və Qiyam (Nəriman Həsənzadə - gənc şair). Və bu beş əsas qəhrəmanla yanaşı, Mir Cəlal "ailəsi"ndə birləşən çoxlu qəhrəmanlar da təsəvvürə gəlir. Dramatik poema müəllifi (və qəhrəman-obrazı!) deyir:

Həyat, səndən ötrü demə təzəyəm,
hər qəmin adını sən təzə qoyma.
Tanrım, taleyimlə mən üz-üzəyəm,
sən məni özümlə üz-üzə qoyma.
...Azərbaycan özü boyda
bir ocaqdı,
O yandıqca yaşayacaq,

yaşadıqca
yanacaqdı.
O kimisə üşüdəcək,
o kimisə yandıracaq,
o yanacaq.
İçimdəki yatan dünyam
yuxusundan
oyanacaq...

Böyük şairin təqdimində Mir Cəlal ailəsi - Müşfiq ailəsi, Səməd Vurğun ailəsi, sözün böyük mənasında "Azərbaycan ailəsi" deməkdir.

Ailənin ən mühüm missiyası yeni nəsli hər cəhətdən sağlam, həm ailə ənənələrinə, həm də cəmiyyətin zaman-zaman dəyişən birgəyaşayış normalarına uyğun böyütməkdən ibarətdir ki, bu, Mir Cəlalin ailə ideallarının üçüncü əsas şərtidir... "Şəxsi məsələ", "Oğul", "Əsgər oğlu", "Nazik mətləb", "Heykəl uçulanda" və s. hekayələrində yazıçı Ailəni gənc nəslin formalaşması işinə, sözün böyük mənasında, səfərbər edir.

Mir Cəlal əmindir ki, milli ailə ukladının möhkəmliyində onun qarşılıqlı məhəbbət əsasında qurulması, valideynlər arasında hörmət-ehtiramın mövcudluğu nə qədər mühümdürsə, övladların həm ailə, həm də cəmiyyət üçün layiqli bir səviyyədə yetişdirilməsi də o qədər əsasdır. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, yeni ailənin təməli köhnə ailədə qoyulur.

Mir Cəlal ailəsinin ənənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaqla məişət qayğıları fəvqünə yüksəlib milli ictimai məzmun-mündərəcə kəsb etməsində ailənin "qoruyucu mələy"i Püstə xanım rolunu Mir Cəlal müəllimin dostları, həmkarları, tələbələri bu günə qədər yaxşı xatırlayırlar. Püstə xanımın özü isə keşiyində dayandığı ailə haqqında bir vaxtlar yalnız Mir Cəlal qələminin yaza biləcəyi dahiyənə sözlər demişdi:

"Mənim uşaqlarım həyatda elə oturub durublar ki, başımızı həmişə uca eləyiblər. Məktəbdə əlaçı olublar, müəllimləri məni həmişə təbrik edib, ev tərbiyələrindən razı qalıblar. Arif onilliyi yenicə qurtarmışdı. Atası istəyirdi ki, gedib Moskvada oxusun, gözü açılsın, 17 yaşında uşağın uzağa getməsindən qorxurdum. Sonra onu yola saldıq, dalınca da həmişə sovqat göndərirdim. Nəhayət, oxudu gəldi. Gözü-könlü seçdiyi qızla evləndi, ondan da iki qızı oldu. İndi o qızları da gözəl ailə qurublar, gözəl də uşaqları var. Allah canlarını sağ eləsin, xoşbəxtdirlər. Ancaq özü tək qaldı (kövrəlir). Aida xanım dünyasını tez dəyişdi".

Arif müəllimlə Aida xanımın qızları - Nərgiz xanımla Mehriban xanım Azərbaycanın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatında, eləcə də beynəlxalq münasibətlərinin inkişafında həm ölkə daxilində, həm də onun hüdudlarından kənarında elə tarixi xidmətlər göstərmişlər (və göstərməkdədirlər) ki, həmişə etiraf olunacaqdır.

Akademik Arif Paşayevin elmi yaradıcılığı haqqında az-çox marağ doğuracaq bir söz demək iddiasından tamamilə uzağam. Çünki fizika barədəki təsəvvürlərim orta məktəb miqyasından kənara çıxmır və təbii ki, vaxtilə bu və ya digər dərəcədə canlı olan təsəvvürlərimin hal-hazırda həmin miqyasda qaldığına da əmin deyiləm. Ancaq qarşımda Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2019-cu ildə "Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri" seriyasından nəşr etdiyi "Arif Paşayev. Bibliografiya" kitabı var (tərtibçiləri - texnika elmləri doktoru, professor Xaqani Abdullayevlə Lamiyə Miryaqubova, məsləhətçi - əməkdar mədəniyyət işçisi Şəmsəddin Axundov, elmi redaktoru - professor Kərim Tahirovdur) ki, həmin kitabın verdiyi zəngin məlumata güvənərək görkəmli alimin, demək olar ki, həyatını həsr etdiyi elmin zirvəsinə necə yüksəldiyini ən azından əsas cizgiləri ilə izləmək mümkündür.

Arif Paşayev 1951-ci ildə Bakıdakı 164 sayılı orta məktəbi bitirərək Moskva Elektronika Rabitə İnstitutuna daxil olmuş, 1954-cü ildən təhsilini Odessa Elektronika Rabitə İnstitutunda davam etdirmiş, 1957-ci ildə həmin institutu "radio-rabitə və radioyayım" ixtisasına yiyələnərək bitirmişdir. Bir neçə il Azərbaycan Dövlət Universitetində, Azərbaycan Elmlər Akademiyasında çalışdıqdan sonra 1960-cı ildə Moskva Dövlət Nadir Metallar İnstitutunun aspirantı olmuşdur. 1964-cü ildə yenidən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutuna kiçik elmi işçi kimi qayıdan gənc tədqiqatçı 1965-ci ildə dissertasiya müdafiə edərək texnika elmləri namizədi elmi dərəcəsi almışdır.

Akademik Arif Paşayevin (eləcə də onun qardaş və bacılarının) həyatının, tərcümeyi-halının ən mühüm (və ən ümumi) göstəricisi yazıçı-mütəfəkkir Mir Cəlalin ailəsində dünyaya gəlib boya başa çatmalarıdır, ondan az əhəmiyyətli olmayan bir göstəricisi də seçdikləri ixtisasın, məsul olduqları vəzifələrin missiyasını sona qədər ləyaqətlə daşımalarıdır... Namizədlük dissertasiyası müdafiə etdikdən sonra Arif Paşayev bir il Elmlər Akademiyasının fizika - riyaziyyat və texnika elmləri bölməsinin elmi katibi olduqdan sonra beş il (1966-1971) Fizika İnstitutunun baş elmi işçisi, iyirmi beş il (1971-1996) isə (!) həmin institutun Zədəsiz ölçmə və nəzarətin fiziki üsulları laboratoriyasının rəhbəri olmuşdur. Və həmin iyirmi beş ilin gərgin elmi axtarışları nəticəsində Arif müəllim elmlər doktoru dissertasiyasını müdafiə etmiş (1978), Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilmiş (1989), Azərbaycan SSR Dövlət Mükafatına (1991), fizika elmi sahəsindəki yüksək nailiyyətlərinə görə bir sıra başqa mötəbər mükafatlara layiq görülmüşdür.

1996-cı ildə Elmlər Akademiyası Fizika İnstitutunun Akustooptika laboratoriyasının rəhbəri təyin olunması ilə yanaşı, "Azərbaycan Hava Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru vəzifəsinə gətirilməsi həm görkəmli alimin, həm də Azərbaycan Hava Yollarının, həm də ölkənin "tərcümeyi-hal"ında tarixi bir hadisə olmuşdur.

Akademik Arif Mehdiyev yazır:

"Dünyanın əksər ölkələrində aviasiya sahəsində kadrlara kəskin ehtiyac duyulur və bu sahədə öz tələbatını ödəməyən ölkələr aviasiya kadrları hazırlamaq

və ya aviasiya kadrlarına olan tələbatını ödəmək üçün digər ölkələrə müraciət etməli olurlar. Bəli, respublikamız üçün müasir elmi-texniki tərəqqinin bugünkü tələblərinə cavab verən peşəkar aviasiya kadrlarının, o cümlədən yüksək standartlara uyğun pilotların hazırlanması akademik A.M.Paşayevin Azərbaycan xalqı qarşısında ən böyük xidmətləri sırasında xüsusi olaraq qeyd olunmağa layiqdir".

Arif müəllimin Milli Aviasiya Akademiyasına rəhbərliyi ilə Azərbaycan səmasında tək milli fizikanın deyil, milli metafizikanın da hərəkətinə, nüfuzuna start verildi. Bir neçə il ərzində Beynəlxalq Mühəndislik, Beynəlxalq Elmlər, Beynəlxalq Nəqliyyat, Beynəlxalq Ekoenergetika və Beynəlxalq informasiyalaşdırma akademiyaşarının, eləcə də Azərbaycan Milli Elmlər akademiyasının həqiqi üzvü seçilən alim-ректор Azərbaycan aviasiyasını bütün dünyada tanıdan çoxsaylı uğurlu layihələrə imza atdı. Və xalq şairi Zəlimxan Yaqub həmin münasibətlə demişdi ki, "Sizin fikriniz, xəyalınız təyyarənin uçan, pərvazlanan qanadı ilə bir yerdə həmişə göylərdə, üfüqlərdədir. Qoy bu ucalıq heç vaxt zirvələrdən enməsin". Bu, bir tərəfdən, xəyalı göylərdə olan görkəmli alimə şair xeyir-duası idisə, digər tərəfdən, dövlət müstəqilliyinə nail olmuş xalqın yalnız öz yerlərinə deyil, göylərinə də sahib çıxmasından doğan qürurun şairanə ifadəsi idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Mahmud Kərimov yazmışdı:

"Akademik Arif Paşayev yüksək elmi-praktiki potensiala malik olmaqla yanaşı, yüksək vətəndaşlıq, vətənpərvərlik hissləri ilə yaşayıb-yaradan, respublika əhəmiyyətli işlərdə, xüsusən ölkəmizdə aviasiya təhsilinin müasir səviyyədə inkişafına yorulmadan gərgin əmək sərf edən, gənc nəslin yüksək vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasını xüsusi diqqətdə saxlayan qayğıkeş rəhbər, səmimi insan və ətrafında olan hər bir işgüzar, yaradıcı əməkdaşın yaxın məsləhətçisi və köməkçisidir".

Akademik Mahmud Kərimov öz fikrini belə yekunlaşdırmışdı ki, "inkişaf, tərəqqi, yüksəliş yolumuzun ön cərgəsində irəliləyən elm adamlarımızdan biri olan akademik Arif Paşayev respublikamızın həyatında taleyüklü məsələlərin həllində səylərini əsirgəməyərək öz xalqına əvəzsiz xidmət göstərir".

Görkəmli alim haqqında söylənən çoxsaylı mötəbər sözlərdə onu dərinləndirən üç keyfiyyət diqqəti çəkir ki, birincisi yüksək elmi-intellektual səviyyə, ikincisi həmin səviyyəni praktikaya gətirmək bacarığı, üçüncüsü isə elmi mühit yaradaraq rəhbərlik etmək (liderlik!) qabiliyyətidir. Haqqında söhbət açdığımız "Bibliografya"dan məlum olduğu kimi, akademik Arif Paşayev məşğul olduğu elmin aktual problemlərinə həsr edilmiş onlarla kitabın, yüzlərlə məqalənin, əllidən çox ixtiraların müəllifidir. Və mən bu zəngin yaradıcılıq xəzinəsindən Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış lüğətlərin adlarını xüsusi olaraq xatırlatmaq istədim: "Aviasiya terminlərinin qısa izahlı lüğəti" (Bakı, 2004), "Aeronaviqasiya terminləri lüğəti" (Azərbaycan, ingilis və rus dillərində)" (Bakı, 2005), "İngiliscə-azərbaycanca-rusca aviasiya terminləri lüğəti" (üç cildə, Bakı, 2016). Azərbaycan mühiti (və Azərbaycan dili) üçün tamamilə yeni sahə olan aviasiyanın milli

terminoloji korpusunu yaratmaqla yanaşı, böyük mütəxəssis aviasiya, ümumən fizikaya dair azərbaycanca bir sıra ali məktəb dərsliklərinin hazırlanması layihəsini də uğurla gerçəkləşdirmişdir ki, buraya ilk növbədə "Ümumi fizika kursu", "Aeromexanika", "Atmosfer proseslərinin fiziki əsasları", "Elektron qurğularının əsasları", "Tətbiqi mexanika" kimi fundamental əsərlər daxildir. Və bu əsərlər öz ixtisas sahələrindəki elmi nailiyyətləri əks etdirməklə bərabər, müasir Azərbaycan dilinin də mükəmməl abidələridir.

Texnika elmləri doktoru, professor Əhəd Cənəhmədovun aşağıdakı sözləri akademik Arif Paşayevin elmi istedadının (və fəaliyyətinin) miqyasını, heç şübhəsiz, dəqiq müəyyən edir:

"O, daim həqiqət axtarışında olan insan idrakının nüvəsi kimi ideya və fikirlərin generatorudur. Məhz onun ötürdüyü impulslar insanın ona məlum olmayan və ya az məlum olan aləmə ehtirasla baş vurmağa təhrik edir. O, aləmin dərinliklərinə irəlilədikcə insan durmadan onu yaradıcılığa təhrik edən fəlsəfi fikrin istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə çalışır, tədqiqatlar nəticəsində əldə etdiyi məlumatların bazasında əvvəlcə düşüncələrini ehtiva edən "həqiqət necə olmalıdır" nəzəriyyəsini yaradır, sonra isə saysız-hesabsız eksperimentlər vasitəsilə riyazi, fiziki və digər hesablamalar apararaq düsturlarla zənginləşdirir, nəhayət, bir qədər əvvəl ona dərkənməz, mümkünsüz görünən həqiqəti tapır".

Göründüyü kimi, akademik Arif Paşayevin yaradıcılığı (və şəxsiyyəti!) nümunəsində fizikadan (maddi gerçəklikdən) metafizikaya (fəlsəfəyə, müdriqliyə!) bilavasitə yollar uzanır. Və bu yolların artıq fizikadan metafizikaya yox, əks hərəkətinin - metafizikadan fizikaya gediş arxetipini xalq şairi Nəriman Həsənzadənin poetik dühası kəşf (və formulə) edir:

"Siz indi dəqiq elmlərin milli problemlərilə yanaşı, dünya fizika-riyaziyyat elmlərinin ən mürəkkəb məsələlərilə də, məşğul olan alim kimi böyük zəka sahibisiniz. Bu, artıq bəşəri mənada milli sərvətimiz hesab edilməlidir. Bu da İŞIQ dı, Arif müəllim. Siz işıqdan törəyənlərsiniz".

Arif müəllimin Azərbaycan elmindəki liderlik missiyası dövlət mükafatları - "Şöhrət" ordeni (2004), "Əməkdar elm xadimi" fəxri adı (2005), "Şərəf" ordeni (2009), "İstiqlal" ordeni (2014) ilə təsdiq olunmuş, beynəlxalq akademik nüfuzu isə bir neçə akademiyanın fəxri üzvü, bir neçə universitetin fəxri professoru seçilməklə qeyd edilmişdir.

Azərbaycan Mühəndislik Akademiyasının prezidenti olması isə akademik Arif Paşayevin Azərbaycanda mühəndislik sənətinin ən müxtəlif təzahürlərində peşəkar fəaliyyət sferası olaraq dərk etməyin imkanlarını genişləndirməklə onu milli bir yaradıcılıq (və özünü təsdiq!) meydanına çevirdi.

Həyatın həddi-hüdudu bilinməyən "fizika"sının mahiyyətinə varmadan görünür, onun "metafizika"sına da yiyələnmək mümkün deyil. Qədim zamanlarda idealist filosoflar maddi dünyanı (fizikanı) ilahi-mənəvi dünyanın (metafizikanın) "solğun obrazlar"ı hesab edirdilər, yeni dövrün materialist filosofları isə əksinə

düşündülər, hər cür metafizikanın əsasında fizikanın dayandığını dedilər. Görkəmli bir fizik olaraq akademik Arif Paşayevin yaradıcılıq (və düşüncə) tərcümeyi-halında aparıcı tendensiyanın məhz metafizikadan ibarət olmasını, onu təxminən iyirmi beş ildir ki, tanıyan biri kimi, cəsarətlə deyə bilərəm.

Mən çox istedadlı riyaziyyatçılar, kimyaçılar, fiziklər tanıyıram ki, seçdikləri ixtisasın "riyaziyyat"ına, "kimya"sına və "fizika"sına daxil ola bilməyib intellektual aləmdə sərgərdan qaldılar, eyni zamanda çoxlarını da tanıyıram ki, seçdikləri ixtisasın "riyaziyyat"ında, "kimya"sında və "fizika"sında yox olub getdilər... Akademik Arif Paşayev o alim-şəxsiyyətlərdən (və mütəfəkkirlərdən) biridir ki, fizikanın dərinliklərindən metafizikanın zirvələrinə yüksələ bildi.

Akademik Akif Əlizadə yazır:

"Yüksək davranış mədəniyyəti, təvəzökarlığı, ilhamvericiliyi alim və ziyalıları onun ətrafına cəlb edir. Hər yerdə ona hörmət edir, onu müdrik insan kimi qəbul edir, ona inanır, onu sevir. O isə həmişə hamı ilə bərabər olduğunu, heç kimdən yuxarıda durmadığını bütün səmimiliyi ilə ortaya çıxarır. Arif müəllim hər bir əməkdaşa fərdi yanaşmağı bacarır. Onun başqalarının uğurlarına sevinmə qabiliyyəti, qayğılarına şərik olma xüsusiyyəti göz qabağındadır. Arif Paşayevin çoxillik həyat təcrübəsi və cəmiyyətdə baş verən proseslərə məsuliyyətli münasibəti ziyalılıq üçün bir nümunədir".

Yaxşı yadımdadır... Yazıçı, alim, müəllim Mir Cəlalin 100 illiyi ərəfəsində Arif müəllim Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə gəldi. Onda mən fakültənin dekanı idim... Mir Cəlal müəllimin uzun illər müdiri olduğu Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına (onsuz da ona elə əvvəlcədən Mir Cəlal müəllimin kafedrası deyilirdi) Mir Cəlalin adı verildi. Və həmin günlərdə Arif müəllimin iştirakı ilə çox maraqlı görüşlər keçirildi ki, burada Azərbaycanın görkəmli ziyalıları iştirak edirdilər. Onların içərisində Mir Cəlal müəllimin bilavasitə tələbələri Nəriman Həsənzadə, Təhsin Mütəllibov, Xalid Əlimirzəyev, Tofiq Hacıyev, Azad Nəbiyev və b. vardı. Hamımız görürdük ki, Arif müəllim Mir Cəlalin tələbələrinə nə qədər hörmətlə, ehtiramla yanaşır. Və artıq həyatda kifayət qədər yüksək mövqə qazanmış tələbələri isə vaxtilə Mir Cəaldan gördükləri xeyirxahlıq üçün indi onun övladına necə minnətdarlıq edəcəklərini bilmirlər.

Arif müəllim əsl məclis adamıdır. Və onu dinlədikcə qarşında "darıxdırıcı" bir elmin - fizikanın yüksək ixtisaslı nümayəndəsindən çox həqiqi bir dilçini, ədəbiyyatçını, psixoloqu, filosofu görürsən. Nəinki ciddi söhbətlərində, ən adi zarafatlarında da o, səmimi olduğu qədər müdrik, müdrik olduğu qədər səmimidir.

Heç yadımdan çıxmaz... Görüşlərin birində akademik Tofiq Hacıyev Aida İmanquliyevanın istedadlı bir şərqşünas - ərəbşünas olduğu barədə danışdı. Birdən "Aida Paşayeva" deyib dayandı, vəziyyətdən çıxmaq üçün Arif müəllimdən "nə üçün Aida xanım soyadını dəyişmədi?" deyər soruşdu. Bu sual nə qədər gözlənilməz olsa da, Arif müəllim onu gözlənilən etdi, çox böyük təmkinlə "çünki onun özü də şəxsiyyət idi" dedi. Və bu cavab illər boyu rəhbər tutulmuş "zərif ailə fəlsəfəsi"nin ifadəsi idi ki, heç şübhəsiz, mənbəyini Mir Cəlalin "ailə idealları"ndan alırdı.

Mən şahidi olmuşam ki, Arif müəllimin iştirak elədiyi məclisdə nə Hafiz müəllim, nə də Ədibə xanım bir söz deyib. Nə demək lazımdırsa onu Arif müəllim deyib. Və əvəzində qardaşın da, bacının da çöhrəsində məmnunluğun xoş bir təbəssümündən başqa hər hansı reaksiya olmayıb... "Ədibin Evi"nin keçirdiyi Mir Cəlal hekayə müsabiqələrində Arif müəllim az-az görünür, ancaq münisflər heyətinin üzvləri olaraq biz işin obyektiv getməsinə göstərdiyi köməyi, qayğını həmişə hiss edirik. Və bu, tək Mir Cəlal yaradıcılığına, şəxsiyyətinə, ideya-estetik ənənələrinə ehtiram deyil, həm də irsi məsuliyyətdir - Mir Cəlalin özünün də bütün həyatını heç bir fəxri ad, ünvan gözləmədən həsr etdiyi o taylı-bu taylı Azərbaycan ədəbiyyatına elə bir münasibətdir ki, o, oğula yalnız atadan miras qala bilər.

Akademik Arif Paşayev kimi mənsub olduğu xalqın böyük ideallarından doğulan şəxsiyyətlər fizikanın hüdudlarını aşaraq metafizikanın üfüqlərini fəth etməyin elə həyati nümunələrini verirlər ki, cəmiyyət ondan mənəvi güc, enerji alır. Və dünya bütün parametrləri ilə daha nurlu, daha işıqlı olur.

Nizami Cəfərov

Ədəbiyyat qəzeti.- 2023.- 30 sentyabr.- S.4-5.

Böyük alim, görkəmli ziyalı...

Ömrünün 89-cu zirvəsinə yüksələn, “Elm sərkərdə, təcrübə isə onun əsgəridir” müdrik kəlamının bələdçiliyi ilə elmin zirvəsinə ucalan akademik Arif Paşayev vətəndaşlıq mövqeyi ilə cəmiyyətdə böyük hörmət qazanıb.

Azərbaycanı təsadüfən ziyalılar yurdu adlandırmırlar. Görkəmli dövlət xadimləri, siyasətçiləri, alimləri ilə dünyada tanınan, fizika, texnika elmlərinin və informatika sahəsinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan Arif Mir Cəlal oğlu Paşayev respublikamızda aerokosmika elminin təkmilləşməsində də öz sözünü deyən tanınmış alimdir. Azərbaycan humanitar-elmi və ədəbi düşüncəsinin görkəmli nümayəndəsi, tanınmış yazıçı, ədəbiyyatşünas alim, pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin ailəsində dünyaya göz açması onun parlaq gələcəyinin bələdçisi olmuşdur. Azərbaycanın ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında əvəzedilməz xidmətlər göstərmiş istedadlı yazıçı, eyni zamanda, yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlər daşıyıcısı olan bir şəxsiyyətin ailəsində böyüyən Arif Paşayev Azərbaycan cəmiyyətində də atasının hörmətinə layiq vətəndaş kimi ad qazanmışdır.

Görkəmli alim, təcrübəli pedaqoq, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor və akademik, Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru Arif Mircəlal oğlu Paşayev 1934-cü il fevralın 15-də Bakıda anadan olub. Ali təhsilini Odessa Elektrotexnika Rabitə İnstitutunda alan gənc mütəxəssis Arifin ilk iş yeri Bakı Dövlət Universiteti, ilk vəzifəsi isə laborant olub. Biliyini və istedadını elmi axtarırları ilə birləşdirən Arif Paşayev elmin yollarında irəliləyərək əməyi, elmə olan həvəsini alimlik dərəcəsi ilə zənginləşdirib. 1957-ci ildə laborantlıqdan başlayan əmək və elmi fəaliyyət yolu sonralar onu çoxsaylı alimlər ordusunun tanınmış simaları arasında şan-şöhrət zirvəsinə yüksəldib.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutunun kiçik elmi işçisi, Dövlət Nadir Metallar İnstitutunun aspirantı, AMEA-nın Fizika-riyaziyyat və texnika elmləri bölməsinin elmi katibi vəzifələrində özünü doğruldan Arif Paşayev qısa müddətdə - 1966-cı ildə “Yüksək və ifratyüksək tezliklərdə yarımkeçiricilərin parametrlərini ölçmək üçün kontaktsiz üsul və cihazların işlənməsi” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə alıb. Gənc alim Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası sistemində ilk dəfə olaraq yüksək həssaslığa malik qurğu yaradıb. Yarımkeçiricilərdə elektrik, fotoelektrik və digər xassələri kontaktsiz tədqiq etmək metodunu hazırlayan, ixtiralarının və elmi işlərinin nəticəsi olaraq, Arif Paşayev tərəfindən təklif edilən cihazların kütləvi istehsalı gənc alimə etimadı daha da artırıb.

1978-ci ildə “Yarımkeçiricilərin tədqiqində qeyri-dağıdıcı üsulların fiziki əsasları, inkişaf prinsipləri və tətbiqi perspektivləri” mövzusunda yazdığı doktorluq dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edən Arif Paşayev Azərbaycan elminə gətirdiyi yenilikləri ilə fizika-riyaziyyat elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülüb. Amma elmə olan marağı və yaradıcılıq həvəsi onu daha yüksək zirvələrə səsləyib. Arif Paşayev SSRİ Elmlər Akademiyasının alimləri ilə birgə fizika elminin

aktual problemlərinə dair tədqiqatlar aparıb, orijinal, proqram təminatlı eksperimental qurğu yaradıb. Əldə olunan bu nəticələrə görə SSRİ EA Elmi Şurasının xüsusi mükafatına layiq görülüb. Amma bacarığı ilə seçilən Arif Paşayev üçün bu zirvə də son hədd olmadı. Elmi tədqiqatlarını genişləndirən, yeni nailiyyətləri ilə həmkarlarını belə təəccübləndirən alimin qazandığı uğurlar bir sıra xarici ölkələrin nüfuzlu elmi nəşrlərində dərc edildiyi üçün Arif Paşayev yaradıcılığına diqqət daha da artıb. Fizika elminin inkişafında göstərdiyi xidmətlərə, xüsusən avtonom hidroakustika informasiya sisteminin yaradılması sahəsindəki nailiyyətlərinə görə 1991-ci ildə Azərbaycanın Dövlət mükafatına layiq görülüb. Onun rəhbərliyi ilə neft-qaz boru kəmərlərində hidratla, neft çıxarılan borularda isə parafinlə mübarizə üçün mütərəqqi, iqtisadi cəhətdən səmərəli, ekoloji təmiz üsul və vasitələr yaradılıb. 1993-1997-ci illərdə fotoelastik mühitlərdə akustooptik qarşılıqlı təsirin xüsusiyyətlərini tədqiq edərək, bu effekti bir sıra radiofizika və radiotexnika məsələlərinin həllinə tətbiq etmişdir. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Arif Paşayev 400-dən çox elmi məqalənin, 30-dan artıq kitab və monoqrafiyanın müəllifidir. O, 60-dan çox ixtira üçün müəllif şəhadətnaməsi alıb. Fizika sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərə görə Arif Paşayev 1989-cu ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, 2001-ci ildə isə həqiqi üzvü seçilmişdir.

Amma onun diqqətini cəlb edən aerokosmik sahəyə olan marağı bitib tükənmirdi. 1996-cı ildən indiyədək “Azərbaycan Hava Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru olan Arif Paşayev bu sahədə də özünü doğruldub. Onun rəhbərliyi ilə yetişdirilən və milli aviasiyamızın inkişafında xidmətlər göstərən 16 ixtisas üzrə hazırlanan bacarıqlı mütəxəssislər Azərbaycan aerokosmonavtikasında nümunə göstərilirlər.

Görkəmli alimin Azərbaycan elminə verdiyi töhfələrin, seçdiyi, maraq göstərdiyi sahələrində əldə etdiyi uğur və nailiyyətlərin əsasında daim inkişaf edən yaradıcılıq məharəti, hadisələrə sosial tərəqqini stimullaşdıran konseptual baxışları, dünyada sınaqdan çıxmış və sivilizasiyanın inkişafına xidmət edən innovativ yenilikləri Azərbaycanda tətbiq etməsi olmuşdur.

Yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri ilə zəngin intellekt baxışlarını vəhdət halında birləşdirən və elmdə sınaqdan çıxaran görkəmli alim cəmiyyətdə fərqləndiyi kimi, parlaq zəkaya malik olduğunu vətəndaş-ziyalı münasibətlərindəki intellektual səviyyəsi ilə də təsdiqləyir. Tədqiqatları ilə zəngin məktəb formalaşdıran, yüksək biliyə, istedadla malik müasir düşüncəli nəsil yetişdirən alim vətəndaşlıq mövqeyi ilə də nümunə olmuşdur. Belə deyirlər ki, tanınmış elm adamlarını zamanla ölçülən yaradıcılıq axtarışları yetişdirir, həmkarları arasında sayılıb-seçilən elm adamları kimi hörmət sahibi edir. Həyatının mənasını Azərbaycan elminə gətirdiyi yenilikləri davam etdirməkdə görən Arif Paşayev zəngin ənənələrə malik Azərbaycan elmindən bəhrələnməklə yeniliyə can atmış, müasirliyə baxışlarını bu ənənələrin təməlinə inkişaf etdirmişdir.

Alimin yaradıcılığının ən bəhrəli dövrü dünyada fizika, texnika, informatika, aerokosmika elminin inkişafının ən məhsuldar dövrü ilə daha zəngin olmuşdur.

Elmin çətin yolları ilə irəliləməyi qarşısına məqsəd qoyan akademik Arif Paşayevin multidissiplinar xarakterli elmi fəaliyyəti fizika, texnika və aerokosmika elmlərinin mühüm prioritet istiqamətlərini özündə birləşdirir. O, yarımkeçirici materialların mühüm elektrofiziki parametrlərini (keçiricilik, yükdaşıyıcıların yaşama müddəti və s.) ölçmək məqsədilə yüksək tezlikli cərəyanlardan istifadə etməklə materialı zədələmədən kontaktsiz ölçü üsullarının elmi əsaslarını yaradaraq müxtəlif təyinatlı çeviricilər sahəsində yeni elmi istiqamətin də müəllifidir. Fotoelastik mühitlərdə akustooptik qarşılıqlı təsirin xüsusiyyətlərini tədqiq edərək, bu effekti bir sıra radiofizika və radiotexnika məsələlərinin həllinə tətbiq etmişdir. Alim siqnalların zaman təhriflərinə korreksiyasının, çevrilməsinin, tezlik modulyasiyalı siqnalların izləyici qəbulunun akustooptik üsullarını və bu üsulları reallaşdıran qurğuları sintez etmiş, onların parametrlərini araşdırmışdır. Alınmış nəticələr bir sıra xarici ölkələrin nüfuzlu elmi nəşrlərində dərc edilmişdir. O, müxtəlif elektromaqnit sahələrinin keçirici mühitlə qarşılıqlı təsirinə tədqiqi nəticəsində maşınqayırma məmulatlarına cərəyan burulğanları ilə nəzarət üçün yeni üsullar və qurğular yaratmışdır.

Akademik Arif Paşayevin həyat amalı atası Mir Cəlal müəllimin qürurla və uzaqgörənliklə söylədiyi “Mənim ən böyük əsərim ailəmdir” fikrinə sadıqlığı olmuşdur. Ailədən aldığı tərbiyənin nəticəsidir ki, insanlara münasibətdə yüksək mədəniyyət, təmənnaşılıq və xeyirxahlıq ənənəsini yaşadan Arif Paşayev cəmiyyətdə elmin, təhsilin inkişafında böyük xidmətləri olan yüksək mənəvi dəyərlərə malik ziyalı kimi hörmət qazanmışdır. Dahi yazıçı Viktor Hüqonun “Tərbiyə - nəfslə, təhsil - biliklə bağlıdır. İnsan yetkinləşdikcə bu iki proses bir-birini tamamlayır” müdrikliyini şəxsiyyətində formalaşdıran alim, Onore de Balzakın “Biliyin ağası olmaq üçün zəhmətin köləsi olmaq lazımdır” kəlamını da yaradıcılığının bələdçisi kimi yadda saxlamışdır.

Daim axtarışda olan alimin elmə gətirdiyi yeniliklərin əksəriyyəti ixtira səviyyəsində işlənərək beynəlxalq sərgi və müsabiqələrdə qızıl, gümüş medallar və diplomlara layiq görülüb, bir sıra sənaye müəssisələrində tətbiq edilib.

Akademik Arif Paşayev respublikamızda yeni perspektivli elm sahələrinin inkişafını daim diqqətdə saxlamışdır. Onun təşəbbüsü və dəstəyi ilə süni peykləri sayəsində kosmik ölkələr sırasına daxil olan, adı dünyada azsaylı kosmik dövlətlər sırasında çəkilən respublikamızda Milli Aviasiya Akademiyasının, AMEA-nın Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının və “Azərkosmos” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılmasında xüsusi xidmətləri var. Onun təşəbbüsü ilə Fizika İnstitutunun nəzdində “Kosmos və yerətrafi kosmik fəzanın fizikası” laboratoriyası yaradılmışdır. Görkəmli fizik Milli Aviasiya Akademiyası, AMEA-nın Təcrübə-Sənaye Zavodu və “Zeytun Elm-İstehsalat Müəssisəsi” ilə birgə yüksək elektrik izolyasiyalı, korroziyaya və rütubətə davamlı, səs dalğalarının yayılması üçün şəffaf kipləndirici olan yeni poliefiruretan əsaslı lak-kompaundun, aviasiya təyinatlı aşağı temperaturu sürtkü materialları və hidravlik mayelərin, həlledicilərin istehsalı texnologiyasını işləmişdir. Alınan nailiyyətlərin orijinallığı Azərbaycanın və Rusiya Federasiyasının patentləri ilə təsdiqlənmişdir. Rəhbərlik etdiyi akademiyanın

nəzəndə yaratdığı Elmi-Tədqiqat Aviasiya İnstitutunda Xüsusi Konstruktor Bürosunu və Təcrübi-Sınaq Bölməsini özündə birləşdirən Elmi-İstehsalat Birliyi aviasiya sahəsində ən yüksək səviyyədə tədqiqatlar aparmağa imkan verir. Bu da elmi nəticələrin tətbiqini sürətləndirməyə olduqca əlverişli şərait yaradır. Əbəs yerə deməmişlər ki, elm sərkərdə, təcrübə isə onun əsgəridir.

Nadir iş qabiliyyəti, yaradıcılıq enerjisi və fəal vətəndaş mövqeyi ilə seçilən, elm yolunda yorulmaz alim kimi tanınan akademik Arif Paşayevin Azərbaycan elminin inkişafı üçün göstərdiyi fədakarlıqlar dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. “Şöhrət”, “Şərəf”, “İstiqlal” ordenləri ilə təltif olunan, Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı adlarına layiq görülən Arif Paşayev Azərbaycan Mühəndislər Akademiyasının prezidenti, Beynəlxalq Mühəndislər Akademiyasının, Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının və Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının akademikidir. Müdrikliyi, insanlara qarşı xeyirxahlığı, tükənməz enerjisi və nikbinliyi isə akademik Arif Paşayevin vətəndaşlıq zirvəsində tutduğu mövqedir. Onu tanıyan hər kəs Vətənə təmənnəsiz xidmətinin, qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq bacarığının, fədakarlığının, yüksək ideallara sadiqliyinin şahididir. Bütün bunlar ani uğurlar deyil, gərgin əməyin, yuxusuz gecələrin, elmi axtarışların məntiqinin işığı və nəticəsi, yuxarıda qeyd olunan yüksək dövlət mükafatları, fəxri adları həyatının parlaq qələbəsi olmuşdur. Ətrafa saçılan bu işıq bizlərdə inam yaradır ki, onun mənbəyi olan görkəmli alim və pedaqoq hələ uzun illər xalqımıza, Vətənimizə dəyərli töhfələr verəcəkdir. Məhz bu ümdə keyfiyyətlərinə görə Arif Mir Cəlal oğlu xalqın dərin hörmətini qazanan nadir şəxsiyyətlərdəndir. Ailə institutunun daim diqqətdə saxlanıldığı respublikamızda Arif Paşayevin milli mentalitetlə ümumbəşəri dəyərlərin daşıyıcısı olan ailəsi cəmiyyətimiz üçün gözəl bir örnəkdir. Onun tərbiyəsini almış və ölkəmizin layiqli vətəndaşları olan övladları - Mehriban xanım Əliyeva və Nərgiz xanım Paşayeva bu gün milli dövlət quruculuğunda, cəmiyyətin sosial-mədəni həyatında, elmin, təhsilin inkişafında yaxından iştirak edirlər. Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın dünyada qazandığı etimad, hörmət milli mentalitetimizə sadiq qalan Paşayevlər ailəsinin cəmiyyətimizə nümunəsidir.

“İki sahil” qəzetinin kollektivi də Azərbaycan elminə böyük töhfələr verən görkəmli alim, akademik Arif Paşayevi doğum günü münasibətilə təbrik edir, ona uzun və sağlam ömür arzulayırlar.

Xuraman İsmayılqızı
İki sahil.- 2023.- 15 fevral.- S.5.

Dəyərli alim, nəcib ziyalı, layiqli vətəndaş

Hər bir millətin bəşəri miqyasda tanınmasında, məşhurlaşmasında və mütərəqqi yolla inkişafında onun sayılıb-seçilən ziyalılarının, elm xadimlərinin xidmətləri danılmazdır. Yüksək zəkası, istedadı, əxlaqi keyfiyyətləri ilə seçilən belə irfan sahibləri yaşadıkları zamanın fəvqünə ucalaraq, ilk növbədə, cəmiyyətdə sağlam mənəvi idealların möhkəmlənməsinə çalışmış, cəmiyyətin inkişafına töhfə vermiş, insanları nəcib məqsədlərə yönəltmək məramı ilə diqqət mərkəzində olmuşlar. Əsl ziyalıya xas dəyərləri xarakterində cəmləyən belə nurlu şəxsiyyətlərin - həqiqi alimlərin elmi potensialı, intellekti, düşüncə tərzini müəyyən mənada zülmətdən işığa boylanın nur kimi qəbul edilmişdir.

Xalq üçün çalışmaq, yazıb-yaratmaq, insanlara səmimi xidmət etmək istəyi ziyalıların iç dünyasından, mənəvi aləmindən qaynaqlanır. Bütün zaman və məkanlarda xalqın döyünən qəlbi, cəmiyyətin düşünən beyni olan ziyalılar həm də milli yaddaşın, milli ruhun daşıyıcısı kimi elm zirvəsinə ucalmışlar. Nəcib həyat amalı, xeyirxah məqsədləri ilə çoxlarından seçilən bu şəxsiyyətlərin yaradıcılıq ruhu həm də onların özünü təsdiq etməkdən qaynaqlanır. Bir sözlə, əsl ziyalı ilk növbədə bütöv şəxsiyyətdir. O, illərin arxasından geriye boylananda fəxarət hissi ilə ömrünün hədəf getmədiyini, özünün cəmiyyət üçün dəyərli, lazımlı olduğunu görür, bununla da mənəvi rahatlıq tapır.

Mənəvi meyarların yad təsirlərə məruz qaldığı hazırkı "sürət əsrində" həyat ideali, şəxsiyyətinin bütövlüyü, əqidəsinin dürüstlüyü, mənəviyyətinin kamilliyi ilə fərqlənən ləyaqətli insanların cəmiyyətdəki müstəsna yeri və rolu daha qabarıq görünür. Xalqımız belə ləyaqətli ziyalıları, elm xadimləri ilə qürur duyur.

Şərəfli ömür yolu, elmə bağlılığı, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə müasirlərinin dərin rəğbətini qazanmış belə dəyərli alimlərdən biri də akademik Arif Paşayevdir. Ömrünün müdriklik çağında olan görkəmli alimin istər elmi-pedaqoji, istərsə də ictimai fəaliyyətinin hər bir səhifəsi xalqa xidmət nümunələri ilə zəngin olub, onun əsl ziyalı və şəxsiyyət imicini tamamlayır. Ziyalı adının məsuliyyətini çiyinlərində ləyaqətlə daşıyaraq, elm kəhkəşanında sahib olduğu zirvəyə uzun illərin gərgin zəhməti, məqsədə doğru əzmlə irəliləməsi sayəsində yetişən, ömrünün 50 ildən çoxunu elmi fəaliyyətə həsr edən Arif Paşayev təbiət elmləri sahəsində özünəməxsus məktəb yaratmışdır. Görkəmli alim xüsusən də yarımkeçiricilər fizikası və texnikası sahəsində mühüm elmi nəticələrin müəllifi kimi tanınır.

Elmdə yüksək pillələri qət etmək hər bir alimin arzusudur. Lakin bu nəcib istəyi, niyyəti xalqın, dövlətin mənafeyi naminə yönəldib səmərəli nəticələr əldə etmək xüsusi istedad, qabiliyyət və zəhmət tələb edir. Mənəvi ömrünün 77-ci pilləsində olan akademik Arif Paşayev bu və digər keyfiyyətləri ilə yanaşı, həm də yüksək mənəviyyəti, xeyirxahlığı ilə fərqlənən insandır. Akademikin həyat yoluna nəzər salarkən, onun həm nəcib insan, fədakar alim, həm də xalqını, elini, yurdunu məhəbbətlə sevən vətəndaş olduğunu aydın görmək olur.

Hər bir insanın təkcə gələcək həyat yolunun deyil, həm də peşə seçiminin müəyyənliyəsində havasını udduğu, suyunu-çörəyini daddığı torpağın, doğulub boya-başa çatdığı ailənin, əhatə olunduğu cəmiyyətin rolu birmənalıdır. Bu amillər istənilən fərdin istedadının parlamasında, üzə çıxmasında və kamilləşməsində mühüm rol oynayır. Odur ki, müdriklərimiz də əbəs yerə "ot kökü üstə bitər" deməyiblər. Arif Paşayev 1934-cü il fevralın 15-də milli ədəbiyyatımızın görkəmli simalarından olan yazıçı və ədəbiyyatşünas-alim Mir Cəlal Paşayevin ailəsində dünyaya göz açmışdır. Bu böyük ədibin ictimai fikir tariximizə bəxş etdiyi ədəbi nümunələr təkcə Azərbaycan sərhədləri ilə məhdudlaşmamış, ölkə hüdudlarından kənar da böyük maraqla qarşılanaraq dərin oxucu rəğbəti qazanmışdır. 100 illik yubileyi YUNESKO səviyyəsində qeyd olunan görkəmli pedaqoq və nasir Mir Cəlal Paşayevin yüksək sənətkarlıqla yaratdığı əsərləri oxuculara sevdiren ən başlıca xüsusiyyətlərdən biri də mövzu çevrəsinin xalqın arzu və istəklərinə, saf ideallarına yaxınlığıdır.

Arif Paşayevin də cəmiyyət üçün layiqli insan kimi yetişməsinə, erkən yaşlarından ülvə məqsədlər uğrunda mübarizə aparmasına böyüyüb boya-başa çatdığı ailə mühitinin təsiri böyük olmuşdur.

Yeniyetməlik illərindən onu əhatə edən maddi aləmin bir sıra möcüzələrinin, müəmmalı suallarının cavabını düzgün olaraq təbiət elmlərində axtaran Arif Paşayev xüsusən də fizika elminin incəliklərinə dərinləndən vəqif olmaq üçün səylə çalışırdı. Hələ orta məktəbdə fizika dərslərində aparılan maraqlı təcrübələr, cəlbedici elmi söhbətlər Arif Paşayevdə bu sahəyə böyük maraq doğurmuşdu. O, gənc yaşlarından ətraf aləmdə rastlaşdığı bütün qeyri-adi dəyişiklikləri müşahidə etməyə, onların anlaşılmaq görünən səbəblərini açmağa səy göstərirdi.

Məhz bu maraq onun gələcək tale yolunu müəyyən etmişdir. 1957-ci ildə Odessa Elektrotexnika Rabitə İnstitutunu radiofizika ixtisası üzrə bitirmiş, 1959-cu ildən AMEA-nın Fizika İnstitutunda elmi fəaliyyətə başlamışdır. Elmi yaradıcılığını davam etdirərək 1960-1964-cü illərdə Moskvada "QİREDMET" İnstitutunda aspirant olmuş, 1966-cı ildə "Yüksək və ifratyüksək tezliklərdə yarımkeçiricilərin parametrlərini ölçmək üçün kontaktsiz üsul və cihazların işlənməsi" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. 1978-ci ildə isə "Yarımkeçiricilərin tədqiqində qeyri-dağıdıcı üsulların fiziki əsasları, inkişaf prinsipləri və tətbiqi perspektivləri" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Azərbaycanda fizika elminin inkişaf təmayülləri, bu sahədə həllini gözləyən aktual problemlər onun əsas tədqiqat obyektinə olmuşdur. Akademikin tətbiqi tədqiqatlarının əsas hissəsi eyni zamanda yeni cihazların təkmilləşdirilməsinə, müxtəlif fiziki kəmiyyətlərin yeni metodlarının işlənməsinə yönəlmişdir. O, yüksək və ifratyüksək tezlikli diapazonlarda materialların zədəsiz tədqiqatlarının fiziki əsaslarını yaratmış, zədəsiz nəzarət yarımkeçiricilər fizikasının, ölçmə istiqamətlərinin elmi əsaslarının inkişafı və tətbiqi ilə məşğul olmuşdur.

Akademik Arif Paşayev yarımkeçirici materialların elektrofiziki parametrlərini kontaktsiz ölçmək üçün cihazlar, maşınqayırma məmulatına nəzarət üçün cərəyan burulğanlarından istifadə edən qurğular, mikrominiatur dəqiq çeviricilər yaradıb seriya ilə istehsalat buraxılmasına nail olmuşdur. Belə qurğular hazırda dünyanın bir çox elm mərkəzlərində, gəmiqayırmada, maşınqayırmada, hərbi sənayedə və digər istehsalat sahələrində müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur. Onun əldə etdiyi elmi nəticələrin bir çoxu ixtira səviyyəsində işlənilib beynəlxalq sərgi və müsabiqələrdə qızıl, gümüş medallara və diplomlara layiq görülmüşdür. Arif Paşayev fizika sahəsindəki yüksək nailiyyətlərinə görə "SSRİ-nin ixtiraçısı" medalına, akademik Yusif Məmmədəliyev adına medala və İngiltərə Beynəlxalq Bioqrafiya Mərkəzinin qızıl medalına layiq görülmüşdür. Yarımkeçiricilər elektronika və mikroelektronika sahəsində nəzəri və təcrübi tədqiqatlarının nəticələri ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq respublikada mikroelektronika sənayesinin inkişafına böyük təkan vermişdir. Avtonom hidroakustika informasiya sisteminin yaradılması sahəsindəki xidmətlərinə görə akademik Arif Paşayev 1991-ci ildə Azərbaycanın Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür.

300 elmi əsərin, 30 kitab və monoqrafiyanın müəllifi olan görkəmli alimin 30-dan çox ixtirası müəlliflik şəhadətnaməsi almışdır. O, "Vektor" Beynəlxalq Elm Mərkəzi Mükafat Komissiyasının qərarı ilə "Azərbaycanın tanınmış alimləri" beynəlxalq layihəsinin qalibi olmuş və "XXI əsrin tanınmış alimi" beynəlxalq diplomu ilə təltif edilmişdir. 100-dək elmi əsərinin xarici ölkələrdə çapdan çıxması deməyə əsas verir ki, akademik Arif Paşayevin tədqiqatları milli məkanın sərhədlərini çoxdan aşmışdır.

Onun AMEA-dakı fəaliyyəti də çoxşaxəlidir. 1971-ci ildən 1996-cı ilədək AMEA-nın Fizika İnstitutunun "Zədəsiz ölçmə və nəzarətin fiziki üsulları" laboratoriyasına rəhbərlik etmiş, bu müddətdə böyük elm təşkilatçısı olduğunu dəfələrlə sübuta yetirmişdir. Fizika İnstitutunun elmi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində də xidmətləri böyükdür. Akademik Arif Paşayev Azərbaycan Respublikası Ali Attestasiya Komissiyasının Ekspert Şurasının, Tbilisi Texniki Universitetində Ərazi Şurasının üzvü, AMEA-da cihazqayırma üzrə Elmi Şuranın sədri, Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyi və Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində birləşmiş ixtisaslaşdırılmış şuranın həmsədri, Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsi nəzdində aviasiya mütəxəssislərinin hazırlanması üzrə əlaqələndirmə şurasının üzvüdür. Beynəlxalq Nəqliyyat, Beynəlxalq Mühəndislik, Beynəlxalq Ekoenergetika, Beynəlxalq Elmlər, Beynəlxalq İnformasiya akademiyaalarının akademiki seçilmiş Arif Paşayevin elmi axtarışları beynəlxalq səviyyədə də böyük maraqla izlənilir.

Akademik Arif Paşayevin elmi tədqiqatlarının ən böyük əhəmiyyəti onların praktik tətbiq imkanları ilə ölçülür. Belə ki, alimin rəhbərliyi ilə neft mədənlərinin qaz-lift boru kəmərlərində hidrata qarşı, neft qaldırılan borularda isə parafinin qarşısını almaq üçün mütərəqqi, iqtisadi cəhətdən səmərəli, ekoloji təmiz üsul və vasitələr yaradılmışdır. Arif Paşayevin kimyəvi üsulla borularda parafinin əmələ

gəlməsinin qarşısını almaq məqsədilə hazırladığı reagent 1995-ci ildən "Ələt" yatağının mədənlərində istifadə edilir. "BAİL-1" adlandırılan həmin qurğuya Azərbaycan Respublikasının və Rusiya Federasiyasının 15-ə qədər patenti alınmışdır. Qurğu Beynəlxalq Neft-Qaz sərgisində də nümayiş etdirilmişdir. Hazırda Dövlət Neft Şirkətinin "Neft Daşları", "Bulla-dəniz", Nəriman Nərimanov adına neft-qaz çıxarma idarələrinin mədənlərində idarəolunan güclü yarımkeçiricilər üzərində yığılmış belə elektrik qızdırıcıları istismar olunur.

Görkəmli alimin Azərbaycanda elmi kadr hazırlığında da müstəsna xidmətləri vardır. Onun rəhbərliyi altında onlarca aspirant və dissertant namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. O eyni zamanda çoxlu sayda doktorluq dissertasiyasının məsləhətçisi olmaqla yanaşı, Rusiyada, Ukraynada, Latviyada, Estoniyada və Azərbaycanda müdafiə olunmuş bir çox doktorluq dissertasiyaları üzrə rəsmi opponet kimi çıxış etmişdir.

1996-cı ildən Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru vəzifəsində çalışan akademik Arif Paşayev bu sahədə milli kadr hazırlığı prosesinə töhfələrini vermiş, qısa zamanda bu elm-təhsil ocağı nəinki respublikamızda, bütövlükdə Avropa məkanında məşhurlaşmışdır. Onun rəhbərliyi ilə akademiya tədris prosesi, elmi-metodiki işlər yüksək səviyyədə təşkil edilmiş, "İqtisadiyyat və hüquq", "Avianəqliyyat istehsalatı", "İxtisasartırma" kimi kafedra və ixtisaslar açılmışdır. Məhz Arif Paşayevin söyləri ilə akademiya ilk dəfə Azərbaycan dilində təhsilin aparılmasına başlanmışdır.

Akademik Arif Paşayev dəyərli ziyalı, yüksək tədqiqatçılıq qabiliyyətinə malik elm adamı olmaqla yanaşı, həm də qurucu rəhbərdir. Milli Aviasiya Akademiyasında Azərbaycanda analoqu olmayan, dünya standartları səviyyəsində şəhərciyin salınması - yeni tədris korpusunun, müasir tələblərə cavab verən idman kompleksinin, mehmanxana və digər binaların yüksək səviyyədə inşa edilərək istifadəyə verilməsi, habelə bu təhsil ocağında sağlam elmi-pedaqoji mühitin yaradılması, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin ali məktəbə dəvət edilməsi alimin yüksək elmi potensiala və təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olmasına əyani sübutdur.

Hər bir elmi yeniliyin son məqsədi cəmiyyətin inkişafına töhfə verməkdir. Bu baxımdan akademik Arif Paşayevin çoxillik iş təcrübəsi aviasiyada yeni tətbiq imkanları qazanmışdır. Akademiyanın elmi fəaliyyəti buradakı dozimetrlərin, pilotsuz uçan aparatların, minaların axtarılması və zərərsizləşdirilməsi üzrə radio ilə idarə olunan robotların, radiotexniki təminat obyektlərinin texniki vəziyyətinə avtomatlaşdırılmış nəzarət sistemlərinin yaradılmasına və s. yönəldilmişdir. Onun rəhbərliyi altında Milli Aviasiya Akademiyası Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin qərarı ilə "Mülki aviasiya ali təhsil müəssisəsi" sertifikatına layiq görülmüş və Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının ali təhsil müəssisələrinin siyahısına daxil edilmişdir.

"Böyük alim olmaq üçün həm də ləyaqətli insan olmaq lazımdır" deyənlər əsla yanılmamışlar. Akademik Arif Paşayev bu iki ucalığı öz şəxsində bir araya gətirməklə özü də zirvəyə çevrilmişdir. O, yüksək elmi-praktiki potensiala malik

alim olmaqla yanaşı, yüksək vətəndaşlıq, vətənpərvərlik hissi ilə yaşayıb-yaradan, respublika əhəmiyyətli işlərdə, xüsusən ölkəmizdə aviasiya təhsilinin müasir səviyyədə inkişafına yorulmadan gərgin əmək sərf edən, gənc nəslin təlim-tərbiyə işlərində, onların yüksək vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmalarını xüsusi diqqətdə saxlayan qayğıkeş rəhbərdir. İnsanlarla ünsiyyət bacarığı, təkmini, tələbkərligi, uzaqgörənliyi çoxları üçün örnək sayıla bilər. Bu keyfiyyətlər Arif müəllimin yüksək təvazökarlığında tamamlanır. Bu gün çoxları onu fitri istedadı, hərtərəfli elmi biliyi və məlumatı, dərin düşünmə qabiliyyəti və güclü yaddaşı olan maraqlı insan kimi tanıyır.

Böyük ziyalılar insanların elm, təhsil alması naminə misilsiz xidmətlər göstərən zaman hansısa təmənnə güdməmiş, nəcibliklərini, xeyirxahlıqlarını, insanpərvərliklərini qorumuşlar. Fəqət həyat amalı ilə seçilən belə ziyalı şəxsiyyətlərin cəmiyyət qarşısındakı misilsiz xidmətlərinin obyektiv dəyərləndirilməsi cəmiyyətin özündə yetişən sosial ehtiyacdır ki, bu da müxtəlif adlar, titullar formasında sahiblərinə ünvanlanır. İnsanın gördüyü işin bəşəri əhəmiyyət kəsb etməsi, ali mükafatlara layiq görülməsi həm də onun Vətən qarşısında şərəfli xidmətidir.

Ölkədə elmin, təhsilin inkişafında böyük xidmətləri olan akademik Arif Paşayev Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 2004-cü ildə "Şöhrət" ordeninə, 2005-ci ildə "Əməkdar elm xadimi" fəxri adına, 2009-cu ildə "Şərəf" ordeninə layiq görülmüşdür. Ən müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda fizikanın inkişafındakı xidmətlərini nəzərə alıb akademik Arif Paşayevi yüksək elmi adlara, mükafatlara layiq görmüş, medallarla təltif etmişlər. Belə yüksək mükafatlardan biri Beynəlxalq Əqli Mülkiyyət Təşkilatının "Qızıl medal"ıdır. Bundan başqa, akademik Arif Paşayev 29 fevral 2008-ci ildə Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin "Aviasiya mütəxəssislərinin hazırlanması işindəki xüsusi xidmətlərinə görə" qızıl medalına layiq görülmüşdür. Görkəmli alim 2010-cu il 9 iyul tarixdə Azərbaycanın Kosmik Məsələlər üzrə Şurasının sədri seçilmişdir.

Mübaligəsiz demək olar ki, bu gün Azərbaycanda yeni qurulan ailələrin örnək kimi istinad edəcəyi bir ailə ocağı var. Nüfuzlu nəsil-şəcərənin layiqli davamçıları olan Paşayevlər bu gün həm də millətini, xalqını sevən, onun maariflənməsi yolunda əlindən gələni əsirgəməyən parlaq ziyalılar kimi tanınırlar. Arif müəllimin ömür-gün yoldaşı olmuş mərhum Aida xanım İmanquliyevanın nurlu çöhrəsi bu gün də göz özündə istedadlı alim, mənəviyyətli insan, unudulmaz müəllim, qayğıkeş ana, ləyaqətli Azərbaycan qadını kimi canlanır. Uzun illər şərqsünaslıq sahəsində dəyərli tədqiqatlar aparan, intellektual səviyyəsi, özünəməxsus tədqiqatçılıq məharəti, bir də qələminin qüdrəti ilə elmin ən uca mərtəbələrini fəth edən Aida xanım görkəmli alim, müəllim, tərcüməçi, ictimai proseslərdə fəal qadın kimi milli elm tarixinə sanballı möhürünü vurmuşdur. Onu yaxından tanıyanlar xatirələrində qeyd edirlər ki, görkəmli ədəbiyyatşünas-alim Mir Cəlalin ocağına gəlin köçən, görkəmli akademik Arif Paşayevlə ailə quran Aida xanım məişətdə, ailədə son dərəcə sadə, mehriban, qayğıkeş insan idi. İşinin gərginliyinə, çətinliyinə baxmayaraq, evdə

qadın və ana olduğunu heç zaman unutmurdu. Yaxşı bilirdi ki, həyat anadan və onun övladlarına verdiyi sevgi payından başlayır. Yəqin elə buna görədir ki, layiqli vətəndaş, nəcib ziyalı kimi yetişdirdikləri övladları akademik Arif Paşayevin və Aida xanım İmanquliyevanın adlarını öz xeyirxah, nəcib, savab əməlləri ilə ucaldaraq cəmiyyətin sonsuz rəğbətini qazanmışlar.

Akademik Arif Paşayev və professor Aida xanım İmanquliyeva övladlarını yüksək mənəvi ideallar ruhunda tərbiyə etmişlər. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyeva kökdən gələn mənəvi zənginliyi ilə dünyanın xilasına yönələn mütərəqqi ümumbəşəri və milli idealların cəmiyyətdə daha da möhkəmlənməsinə, ictimai şüura hakim kəsilməsinə, fərqli sivilizasiyaların dialoquna, keçmişlə gələcək arasında körpü salınmasına, insanlara xeyirxahlıq, insanpərvərlik və nəciblik kimi ali dəyərlərin aşılmasına çalışır. Görünür, Mehriban xanım Əliyevanın üzərinə götürdüyü bu xeyirxah missiya tarixi bir qanunauyğunluq, həyatın diktə etdiyi ilahi harmoniyadır.

Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor Nərgiz Paşayeva da Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin, incəsənətinin inkişafı sahəsində mühüm xidmətləri olan kübar ziyalıdır. Təqdirəlayiq haldır ki, Nərgiz xanım Azərbaycan teatrının tarixi və müasir ənənələrinin uğurlu sintezi əsasında "Üns Teatrı"nı yaratmış, milli mədəniyyətin inkişafına əvəzsiz töhfə vermişdir.

Bəli, ömrünün müdriklik çağını yaşayan akademik Arif Paşayev bütün varlığı və ruhu ilə yaradıcı insandır. O bu gün də daxildən gələn tükənməz enerji ilə çalışır, qarşıya qoyduğu saf və ali məqsədlərə çatmaq üçün hər cür zəhmətə qatlaşır. Yüksək alimlik və tədqiqatçılıq keyfiyyəti onun fitrətindən, məqsədə doğru inamla irəliləmək, hədəfə yetişmək əzmindən qaynaqlanır. Bütün bu keyfiyyətlər isə onun daha böyük həyat və elmi yaradıcılıq uğurlarına möhkəm zəmin yaradır.

Məhəmməd İmanlı,
hüquq elmləri doktoru, professor
Azərbaycan.- 2011.-15 fevral.- S. 7.